

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

**Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

Забальська Альона Валеріївна

**СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ
БОЙОВИХ ДІЙ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ
РОБОТИ**

231 Соціальна робота

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою
«Соціальна робота»
(Управління соціальним закладом)»

Умань – 2021

Випускною кваліфікаційною роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті
імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: *кандидат педагогічних наук*
Гончар Інна Григорівна

РЕЦЕНЗЕНТ: *кандидат педагогічних наук*
Ісаченко Вікторія Павлівна

Захист відбудеться 16.12.2021 р. о 09.00 на засіданні Екзаменаційної комісії.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі соціальної педагогіки та соціальної
роботи, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 202

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ.....	7
1.1. Понятійно-категоріальний аналіз предметного простору дослідження.....	7
1.2. Роль волонтерської роботи у ході соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій.....	25
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ.....	36
2.1. Дослідження соціальної адаптованості військовослужбовців- учасників бойових дій	36
2.2. Соціальна адаптація військовослужбовців-учасників бойових дій шляхом залучення до волонтерської роботи.....	50
Висновки до другого розділу.....	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах, коли країна не перший рік живе в умовах війни на Сході України, проблема організації соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій набуває актуальності. Ті, хто служить або служив у збройних силах, не повинні зіштовхуватися ні з якими незручностями в порівнянні з іншими громадянами. Особливо це стосується тих, хто отримав травму на службі. Визнання заслуг тих, хто виконав свій військовий обов'язок до кінця, об'єднує країну та демонструє високу оцінку їхнього вкладу.

Повернувшись до цивільного суспільства, учасники бойових дій зустрічаються з низкою проблем, які самотійно не завжди можуть подолати: радикальна зміна способу життя; проблеми з пошуком роботи та необхідність підготовки до життєдіяльності у нових умовах; проблеми через відсутність гарантованої зайнятості після служби; проблеми, пов'язані зі збереженням у багатьох кадрових військовослужбовців попередніх стереотипів дій до та після звільнення, пов'язані з очікуванням допомоги від держави; проблеми, пов'язані з невідповідністю до дій в нових умовах; негативний імідж звільнених з військової служби військовослужбовців; громадська думка співробітників громадських організацій та інші. Все це стає перепоною на шляху до успішної соціальної адаптації і відповідно заважає особистості повернутися до звичного життя. У зв'язку із цим на сьогодні є наукова проблема, яка полягає у пошуку шляхів соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій.

У вирішенні такого складного питання, як соціальна адаптація військовослужбовців-учасників бойових дій, потрібно опиратися не лише на визначенні законодавством заходи, а й шукати нові, альтернативні рішення. Оскільки свого часу військовослужбовці-учасники бойових дій самі ставали об'єктами волонтерства, вважаємо, що такий вид діяльності є для них не новим і надає широкий простір для дій. Крім того, вважаємо, що волонтерська

діяльність є потужним джерелом для розвитку особистісного потенціалу. В ході такої діяльності людина може розробити та втілити на практиці власні ідеї, стати частиною команди, бути ініціатором соціальних змін. Це діяльність, в ході якої можна спостерігати позитивні зміни в суспільстві і бути до них причетним.

На шляху до створення умов для успішної соціальної адаптації та соціально-правового захисту учасників бойових дій закріплено низку державних законодавчих актів: Конституцію України, закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про державний бюджет України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», які гарантують створення відповідних умов лікування, реабілітації та корекції зазначеної категорії осіб.

Сьогодні науковці ведуть активні пошуки вирішення поставленої проблеми. Питанням адаптації військовослужбовців присвячена монографія Рубцова В.; різним аспектам працевлаштування колишніх військовослужбовців за умов зростання пропозиції робочої сили на ринку праці та скорочення попиту на неї присвячено дослідження Красильщикова А.; Абрамов Є. аналізує адаптацію військовослужбовців як інструмент забезпечення їх конкурентоспроможності на ринку праці. Буряк О. і Гіневський М. досліджують відповідності між військовими та цивільними спеціальностями й можливістю їх ефективного використання для адаптації військовослужбовців. Питанням фінансового забезпечення соціальної адаптації військовослужбовців приділено увагу у роботі Вдовиченко Т.. Крім того, дослідниками розкрито особливості соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій (Алещенко В., Бриндіков Ю., Буряк О., Немов Р., Радиш Я., Соловійов І. та ін.), проблеми адаптації в мирному житті (Концов Е., Осухова Н., Сергієнко Т., Таран Ю. та ін.).

Водночас знаходимо низку вітчизняних і зарубіжних досліджень, в яких представлено особливості організації волонтерської діяльності (Беспалова К., Вайнола Р., Горелов Д., Макарлі С., Панькова О., Юрчинська Г. та ін.),

волонтерство як аспект соціальної роботи (Бондаренко З., Голованова Т., Капська А., Лях Т. та ін.).

Однак до цього часу у наукових колах не було представлено дослідження, присвячене соціальній адаптації військовослужбовців у ході волонтерської діяльності. Тому, зважаючи на актуальність представленого напряму, його недостатню розробленість у наукових дослідженнях, було обрано тему дослідження: **«Соціальна адаптація військовослужбовців-учасників бойових дій шляхом залучення до волонтерської роботи».**

Об'єкт дослідження – соціальна адаптація військовослужбовців-учасників бойових дій.

Предмет дослідження – волонтерська робота як ресурс соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій.

Мета дослідження – розробити, обґрунтувати та впровадити програму соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій шляхом залучення до волонтерської роботи.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Уточнити зміст базових понять «військовослужбовець-учасник бойових дій», «соціальна адаптація».
2. Обґрунтувати роль волонтерської роботи в процесі соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій.
3. Дослідити особливості соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій в умовах цивільного суспільства.
4. Розробити та експериментально перевірити програму соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій шляхом залучення до волонтерської роботи.

Методи дослідження. З метою розв'язання поставлених завдань застосовано комплекс методів дослідження: *теоретичні* – аналіз, систематизація, порівняння, зіставлення, узагальнення філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної наукової літератури з метою визначення понятійно-категоріального апарату

дослідження соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій та волонтерської діяльності; *емпіричні* – анкетування, спостереження, опитування з метою виявлення особливостей соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій; експеримент (констатувальний, формувальний) з метою перевірки ефективності програми соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій шляхом залучення до волонтерської роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі ГО «Координаційний центр захисників Уманщини».

Практичне значення результатів дослідження визначається доцільністю та можливістю використання розробленої програми соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій шляхом залучення до волонтерської роботи у практичній діяльності психологів, соціальних працівників та усіх зацікавлених проблемою соціальної адаптації військовослужбовців.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження доповідалися на засіданні кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 15 жовтня 2020 р.), Регіональному науково-практичному семінарі «Інноваційний менеджмент в управлінні персоналом» (Умань, 8 жовтня 2020 р.), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні аспекти» (Умань, 24 квітня 2020 р.), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 22 квітня 2021 р.), Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 15 жовтня 2021р.).

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (106 найменувань).

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз проблеми та проведений експеримент засвідчили досягнення мети, що дозволило сформулювати висновки відповідно до поставлених завдань:

1. Уточнено зміст базових понять, а саме «військовослужбовець-учасник бойових дій» – це особа, яка була безпосереднім учасником антитерористичної операції (операції об'єднаних сил), забезпечувала її проведення, здійснювала заходи із національної безпеки і оборони, відсічі й стримуванні збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях.

Соціальну адаптацію ми трактуємо як безперервний процес, який супроводжує людину протягом усього життя й характеризує взаємодію індивіда (особистості) або соціальної групи із зовнішнім середовищем, в результаті якого відбувається освоєння нової соціальної (життєвої) ситуації.

2. Обґрунтовано роль волонтерської роботи в процесі соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій. Встановлено, що участь у волонтерській роботі може бути ресурсом, який сприятиме соціальній адаптації, оскільки: є платформою для вивчення своїх задатків у різних сферах діяльності; дає змогу вдосконалити такі важливі особистісні якості, як вміння будувати ефективну комунікацію, розвинути творче мислення, відповідальність та ін.; формує здатність пристосовуватися до різноманітних життєвих ситуацій; сприяє набуттю практичних навичок (ведення переговорів, здатність до роботи в команді, вміння швидко приймати рішення й реагувати на не заплановані обставини тощо) та особистісних якостей (організованість, відповідальність, лідерські навички, стресостійкість тощо); в ході волонтерської діяльності учасник може спробувати свої сили як організатора проєктів та акцій, так і активного учасника; формує усвідомлення себе як генератора соціальних змін, сприяє визначенню власної ролі у суспільстві.

3. Досліджено особливості соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій до цивільного суспільства й на цій основі визначено ті моменти, які переважають в структурі особистісних проблем військовослужбовців-учасників бойових дій у ході соціальної адаптації: професійна орієнтація і пошук роботи; небажання брати на себе відповідальність за свою життєву ситуацію; часткова психічна дезадаптація; недостатній розвиток комунікативних навичок; адаптаційні невротичні реакції і неврози.

Вивчення проблем соціальної адаптації досліджуваної категорії показує, що повернення до цивільного життя – це тривалий та складний процес. Знання проблемних аспектів дозволяє визначити зміст необхідної соціально-психологічної підтримки військовослужбовцям-учасникам бойових дій.

4. Розроблено та експериментально перевірено програму соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій шляхом залучення до волонтерської роботи, мета якої полягала у розвитку особистісного потенціалу, який сприятиме включенню військовослужбовця-учасника бойових дій в систему соціальних відносин, адаптації до умов суспільного життя, розвитку комунікабельності, вміння встановлювати зв'язки. Програма передбачає чотири рівня роботи: I рівень – теоретичний (сформувані базові знання з основ волонтерської роботи, вміння встановлювати контакти та брати на себе відповідальність, усвідомлення власної ролі та місця у проведенні волонтерських заходів), II рівень – підготовчий (організація благодійних акцій та соціальних проєктів, навчання методикам планування й організації діяльності, оцінка індивідуального потенціалу членів волонтерської організації), III рівень – практичний (розвиток усвідомленого ставлення до власної діяльності, стимулювання соціальної активності, розвиток вміння вести конструктивний діалог, стимулювання прояву лідерських якостей, практичне освоєння навичок самостійної роботи над проєктами), IV рівень – підтримуючий (підтримка ініціативи, консультування).

В результаті формувального експерименту було виявлено позитивні зміни: вдалося підвищити рівень комунікативних здібностей; сформувати здатність брати відповідальність за своє життя та прийнятті рішення; підвищити рівень соціальної активності та ін. Такі результати є свідченням покращення адаптаційного потенціалу.

Представлені результати дослідження й висновки не претендують на остаточне й вичерпне розв'язання проблеми соціальної адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій. Перспективи подальших розвідок убачаємо у здійсненні ґрунтовного дослідження прогресивних технологій соціально-психологічної роботи з військовослужбовцями-учасниками бойових дій та членами їх родини (дітьми, дружинами, чоловіками та ін.) з метою профілактики та корекції соціальної адаптації.